LUND UNIVERSITY

ETN:RIT

Åkesson, Lynn; Salomonsson, Karin; Hagström, Charlotte

2008

Link to publication

Citation for published version (APA):
Åkesson, L., Salomonsson, K., & Hagström, C. (Red.) (2008). *ETN:RIT*. (ETN: etnologisk skriftserie; Vol. 4). Department of European Ethnology, Lund University.

Total number of authors:
3

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

ETN, 2008:4, RIT, ETNOLOGISK SKRIFTSERIE

Etnologiska Institutionen, Lunds Universitet

Lynn Åkesson, Karin Salomonsson, Charlotte Hagström (red.), Sol Azur (layout)

ISSN 1653-1361

Innehåll

1. Rituella mönster 8

2. Blickfång(-are) 14

3. Rituella språk 22

4. Rituella material 40

5. Rituella element 52

6. Rituella rum 72

7. Rituella experiment 82

8. Rituell mening 114

9. Rituella källor 122

www.etn.lu.se/etn/

inledning

rituella mönster

Ritualernas marknad

Varför är många bröllop så påkostade och spektakulära? Varför är vissa begravningar så personligt utformade? Varför är namngivning och dop så lågmälda och familjebundna? Med den sortens frågor började 2003 det som skulle bli forskningsprojektet Ritualernas marknad, finansierat av Vetenskapsrådet och Erik Philip-Sörensens Stiftelse. Under tiden som projektet pågått har ritualer kopplade till människans livscykel blivit alltmer uppmärksammade. Någon avmattning i intresset för ritualer har inte märkts, tvärtom. Projektets syfte att koppla ihop ritualernas kulturella och ekonomiska betydelse var en fruktbar ingång för att förstå dagens inställning till livscykelsritualer. Det finns en växande marknad för ritualer i både kulturell och ekonomisk mening.

Ritualernas återkomst, en kulturell marknad

Vår enkla hypotes var att livscykelns ritualer gjort come back på den kulturella arenan. Under projektets gång har detta bekräftats. Bröllops- och begravningsritualer har blivit allt mer elaborerade, alltmer personligt utformade och kommit att fungera som viktigt socialt kitt mellan släkt och vänner. Även de mindre spektakulära dop- och namngivningsritualerna kännetecknas av personligt färgade inslag och fungerar som viktiga tillfällen att konstituera familj och släkt. Ett exempel på hur livscykelsritualerna återtagit en central plats i ett offentligt, kollektivt medvetande är Allhelgonahelgens nyväckta betydelse. Efter några år med intensiv kommersiell uppbackning och marknadsföring av Halloween som karnevalistisk hösthelg har Allhelgona kommit tillbaka med festivaler, utställningar, kyrkogårdsvandringar med mera. Allt med koppling till de döda och till döden i ett existentiellt perspektiv.

Mässor, en ekonomisk marknad

Ett uttryck för livscykelsritualernas ekonomiska potential är de mässor där produkter och tjänster visas upp. I Sverige är detta särskilt påtagligt när det gäller bröllop. Bröllopsmässor hålls på större hotell där publika utrymmen fylls med utställare och intresserad publik. Ett alternativ är köpcentra

där riktiga bröllop också kan arrangeras. Tveklöst omsätter bröllopsindustrin mycket pengar genom att koppla ihop längtan efter speciella, rituella tillfällen med rekvisita i form av produkter och tjänster. Begravningsmässor finns (ännu) inte i Sverige. Däremot är de stora begivenheter utomlands, exempelvis i Tyskland, Frankrike, Italien. Här visas, på samma sätt som på bröllopsmässor, produkter och tjänster. På begravningsmässor har konsthantverkare goda möjligheter att visa upp alternativa produkter. Konstnärer och konsthantverkare i Sverige är också intresserade av att utveckla denna rekvisita. Mässor har varit särskilt givande att studera i projektet eftersom de fokuserar på nyheter och trender, men vi har även arbetat med andra kommersiella kanaler.

Rituell praktik

En viktig del av projektet har varit att undersöka rituella praktiker. Via intervjuer, observationer och frågelistor har vi tagit reda på vad människor gör, hur de iscensätter sina ritualer, vad som är viktigt, vad som kan gå fel. Vi har även undersökt hur ritualer framställs i media samt i professionella ritualaktörers marknadsföringsmaterial. En central tanke har varit att undersöka relationen mellan privata önskemål och kollektiva ideal. De rituella praktikerna för de nedslag i livscykeln som vi har valt – dop, bröllop och begravning – förenas av behovet av att lyfta fram individen/individerna genom djupt personliga val och tilltal samtidigt som dessa val uppvisar en förvånansvärd likhet. De rituella tillfällena och de rituella praktikerna rymmer kulturella budskap om sammanhållning, gränsdragning och särskildhet. De rituella praktiker som är kopplade till religionsutövning verkar för många vara av underordnad betydelse. Religiösa ritualer tycks mera uppfattas som en del av rekvisitan, något som gör ritualen speciell, vacker och minnesvärd.

Rituella bilder

En styrka i detta projekt och något som vi är stolta över, är den fylliga dokumentation som blivit resultatet. Här har vi samarbetat med Susanne Ewert, etnolog och fotograf, som både har inter-

vjuat och svarat för merparten av fotodokumentationen. Utöver material som utskrivna intervjuer, observationer, frågelistor, medie- och textanalyser har vi lagt stor vikt vid just fotografisk dokumentation. Ritualer och rituell rekvisita lämpar sig utmärkt väl för sådan dokumentation. Bildmaterialet används i projektets publikationer och har varit en stor tillgång i arbetet med att sprida kunskap och information till allmänheten. Den respons vi fått från allmänheten uppfattar vi också som ett kvitto på att vår hypotes var riktig: det finns verkligen ett stort intresse för ritualer i dagens Sverige. I vårt stora material ser vi mönster i både bokstavlig och bildlig bemärkelse. Vi hoppas att du som läser, betraktar och funderar över detta ETN: RIT-nummer också ska upptäcka delar av ritualernas mönsterpaket. Därför har vi valt att visa hur bröllop, dop och begravning kan ta sig ut under 2000-talets första år just genom att lyfta fram vårt material. Avslutningsvis finns referenser till våra tidigare texter i projektet Ritualernas marknad. Här finns också referenser till annan forskning om ritualer och marknad.

Lund i januari 2008

Lynn Åkesson
Karin Salomonsson
Charlotte Hagström

bland
fjärilsvingar
av
tyll
och
flor
och
skära
nackar
och
vita
skor

Gustaf Fröding: ”Balen” (1894)

blickfång(-are)

All världens brudar, Malmö museer 2004. Foto: Susanne Ewert

All världens brudar, Malmö museer 2004. Foto: Susanne Ewert

All världens brudar, Malmö museer 2004. Foto: Susanne Ewert

All världens brudar, Malmö museer 2004. Foto: Susanne Ewert

All världens brudar, Malmö museer 2004. Foto: Susanne Ewert

Bröllopsmässa, Lund 2004. Foto: Susanne Ewert

begagna
väl
den
dag
som
är

rituella språk

Rituella språk

Mendelsohns bröllopsmarsch. Flaggan på halv stång. Röda rosor. Ljusblåa band för pojkar. Det rituella språket består av ord men också av musik, färger, poesi, dofter, symboler. Språket ramar in och formar, skapar stämning och väcker känslor, ger stadga och struktur. Genom diktläsning och hyllningstal, särskilda maträtter och musikstycken framhävs det speciella och annorlunda. Ritualerna avskiljs i tid och rum från vardagen och livet i övrigt. Samtidigt kan språket förvirra och skapa osäkerhet. Förstår vi det på samma sätt, betyder dess uttryck detsamma för alla? Vad menas med ”klädsel: kavaj” och kan inte prästen lägga vita liljor på kistan istället för tre skovlar jord? Språket är ett redskap som både hjälper och begränsar. Utan ett gemensamt rituellt språk riskerar dopet, bröllopet och begravningen att bli obegriplig. Vad är det som händer, varför gör de så? En önskan om det unika och personliga måste därför vägas mot etablerade praktiker och traditioner. Att omforma, utveckla och kanske bryta mot kulturella koder och normer är möjligt men bara till en viss gräns. Avviker språket alltför mycket riskerar ritualen att inte uppfattas som en ritual.

Sakralt, Skånekraft, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

Rituell planering

Att genomföra en ritual kräver planering. Professionella experter, som bröllopskoordinatorer och begravningsentreprenörer, erbjuder sina tjänster, och i tidningarnas specialbilagor och i webbaserade diskussionsgrupper ges råd och tips. Oavsett om det är ett stort bröllop med många gäster eller ett barndop för den närmast familjen som förbereds, är det val som måste göras, alternativ som måste övervägas, komplikationer som måste förutses.

För Hasse var det viktigt att ha inflytande över hela begravningen, och i detalj bestämde han vilken förtäring som skulle bjudas vid den minnesstund som hölls i samband med begravningen. Efter begravningen fick jag i uppdrag att ordna en middag för ett mindre antal gäster som Hasse ansåg var hans närmaste vänner. Denna middag skulle hållas på ett värdshus som drevs av en av hans gamla bekanta sedan ungdomsåren. Det var en lite säregen känsla att vara närvarande när han bestämde vilket pålägg smörgåsarna skulle ha vid begravningen och vilka kakor som skulle serveras. Jag förstod att detta var ett sätt för honom att bearbeta sin död, och kände mig mycket starkt delaktig i händelserna.

(frågelistsvar)

Makt över människan, Malmö museer 2006. Foto: Susanne Ewert

Kom i tid till kyrkan, men inte så tidigt att både ni och dopbarnets syskon blir otåliga. Se till att dopbarnet har fått sova och är mätt och belåtet. Inga säkerhetsnålar i kläderna! Kom ihåg att det är jobbigt att ta på barnet dopklänningen. Släpp inte in onödiga "hjälpare", man blir bara mer stressad. Sitt ner med barnet och samla ihop er innan ni går in i kyrkan.

(Checklista inför dop:
www.svenskakyrkan,se/selanger/Dop/checklista.shtml)

Vi försökte planera Emmys sovtider för att hon skulle vara på sitt bästa humör under själva akten men det misslyckades såklart. Hon somnade på väg till kyrkan, alltså en kvart innan det började vilket gjorde att hon sov när vi klädde på henne dopklänningen och när hon vaknade var hon på ett uruselt humör. Hon var grinig under hela dopet men under den första hälften kunde vi hålla henne någorlunda glad men mot slutet bara skrek hon. Dessutom var hon nyäten så hon kräktes sex gånger på dopklänningen så när jag tog av den efteråt var hon alldeles våt. Detta gjorde henne säkerligen inte gladare.

(Berättelse om dop: svar på upprop om
dop- och namngivningsberättelser)

Petersgårdens kyrka, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

Kaprifol i brudbukett

Är det någon som haft kaprifol i sin brudbukett? Eller som har annan erfarenhet av blomman, är nämligen osäker ifall den vissnar för fort.

3 månader innan:

- [ ] Skicka efter intyg om hindersprövning från den lokala skattemyndigheten.
- [ ] Boka borgerlig vigsel.
- [ ] Boka musik till festen.
- [ ] Beställ bröllopstårta.
- [ ] Beställ tid hos frisör och ev. skönhetssalong.
- [ ] Beställ ringar och gravyr.
- [ ] Boka ev. hotell för bröllopsnatten.

Skriv önskelista på presenter och lämna till någon närstående som tipsar bröllopsgästerna. Eller lägg ut en önskelista i butiker som tillhandahåller sådana.

- [ ] Boka ev. serveringshjälp.

Ska ni ordna bröllopsmiddagen själva? Gör en tidsplanering och inköpslistor.

Vilken deo är bäst?

Vilken deo tycker ni är bäst? Nån som håller hela dagen och inte kladdar och lämnar fula vita ränder. Man vill ju va fräsch på sin stora dag men deon bör ju hålla i över 12-15 timmar. Tips anyone?

Säkerhetsbälte i Limo

Har alla limousiner säkerhetsbälten? Kan man få med bälteskuddar?

1–2 veckor innan:

- [ ] Hämta vigselringarna.
- [ ] Packa väskan för bröllopsresan.
- [ ] Ev. skönhetsbehandling och hårklippning.
- [ ] Genrep med prästen i kyrkan.
- [ ] Gå in bröllopsskorna.
- [ ] Kolla att alla beställningar, tider och arrangemang är ok.

Sprit i Tyskland, vilken bil tål mest?

Måste kolla mer er andra som har åkt till Tyskland för att handla sprit, vad åker ni dit med? En van eller släp eller buss? Vilket fordon tål mest (jag vet, konstig fråga). Vi ska ha öl, vin, sprit för 60 personer och vi ska bjuda hela kvällen så det blir ju en del.

Skitdum fråga...

…men hur mycket toapapper behövs i en bygdegård för ca 50 personer? Det vore ju ganska trist om det tog slut.

Dagen innan:

- ☐ Sov ut och ta det lugnt.
- ☐ Lämna bröllopsklädseln där ni ska byta om.
- ☐ Packa en liten necessär med minikit för akutsituationer.
- ☐ Ät en mysig middag på tu man hand.

Underkläder för killarna

Jag har köpt jättefina underkläder till mig själv. Min sambo undrade lite om han skulle ha nåt speciellt. Har era köpt några extra snygga kalsonger? Någon som vet vart det finns lite finare?

Bröllopsdagen:

- ☐ Ät en energifrukost.
- ☐ Frisyr, manikyr och makeup.
- ☐ Lätt lunch
- ☐ Hämta brudbuketten
- ☐ Fotografering
- ☐ Bröllop!

Honnörsbordsplacering?

Min blivandes pappa kommer med all säkerhet inte att dyka upp på vårt bröllop, vem placerar vi bäst på hans plats vid honnörsbordet? Hans bror eller hans mammas nya man?

Vad kostar dina servetter?

Jag undrar hur mycket dina servetter kostar? Hyr du, köper du eller hur gör ni? Vad kostar era dukar och hur får ni tag på dem?

(Checklista inför bröllop; tidningen Amelia Brud & Bröllop 2000, inlägg på www.brollopstorget.se)

Rituella upprepningar

För att det individuella och personliga ska bli meningsfullt måste det relateras till etablerade normer och mönster. Igenkännande är en viktig faktor och i alla ritualer ingår därför ett mått av upprepning: varje dop refererar till tidigare dop, varje begravning tolkas i relation till andra begravningar.

Chrisis silver och smycken, Lund 2004. Foto: Susanne Ewert

I Hantverkshuset fick vi smörgåssnittar och kaffe och tårta efter.

På båda två serverades det tre smörgåsar och efteråt kaffe och tårta.

På min mors begravning bjöds tre smörgåsar och tårta.

Kaffe med smörgås och tårta efteråt i församlingshemmet.

Efter det serverades smörgåsar och tårta i församlingshemmet intill.

Vid eftersitsen i församlingshemmet serverades landgång, öl/vatten, kaffe och tårta, vilket är vanligt sedan länge även om tre sandvikare har dominerat under lång tid.

Maten utgjordes av s k snittar som följdes av kaffe och tårta.

Där serverades 2 smörgåsar, sockerdricka och Ramlösa. Efteråt kaffe och tårta, dom som ombesörjde detta, var från en restaurang.

Vi hade en enkel förtäring med smörgåsar, läskedrycker, kaffe och kaka.

Efter gravsättningen samlades alla till minnesstund i församlingshemmet. Vi bjöd på kaffe, landgångar och tårta.

Efter begravningen var det en sammankomst i församlingshemmet där det bjöds på smörgås, kaffe och tårta.

Vid den efterföljande minnesstunden i Solnadals värdshus i närheten av Norra kyrkogården var samkväm ordnat med landgång, tårta och kaffe.

(frågelistsvar)

Tårta på tårta: Gunnars konditori, Helsingborg, begravningsmuseet i Ljungby, Center Syd, Löddeköpinge 2005.
Foto: Susanne Ewert

Rituella tal

Det talade, skrivna och sjungna ordet har en självklar plats i alla ritualer. Den som själv skriver dikten till en dödsannons inordnar sig, liksom den som anlitar en professionell talskrivare för talet till brudparet, i ett system av vedertagna rituella genrer. Denna formbundna ordning rymmer såväl det sakrala som det känslosamma, det humoristiska som det högtidliga. Genom val av särskilda ord och tonfall, uttrycksformer och framförandesätt definieras ritualen som en händelse avskiljd från livet i övrigt. Där gäller bestämda regler för hur känslor av glädje och sorg, lycka och saknad uttrycks.

- *”Till tvillingarna!” – rart doptal framfört av bekant eller släkting till en- eller tvääggstvillingar. Pris: 139:-*
- *”Alldeles… underbar.” Tal av anhörig/vän till barnet och föräldrarna. Humoristiskt med visst djup. Hålles med fördel av två talare. Pris: 109:-*
- *”Livets goda ting” – en lycklig morförälder/farförälder talar. Pris: 139:-*
- *”En mycket ovanlig dag.” Stämningsfull lyckönskan till det tvåkulturella brudparet. Pris: 94:-*
- *”Att hitta ett hem i kärleken.” Brudens far talar. Pris: 119:-*
- *”Det bästa i livet är gratis” – varma och innerliga gratulationer till det förälskade paret som ingår partnerskap. Pris: 139:-*
- *”Ni är vinnarna i livets stora skattjakt!” Tal till brudparet som träffades via Internet, framför av en lite äldre person med mycket humor. Pris: 129:-*
- *”Till en helt vanlig människa” – tal till en ödmjuk och uppskattad människa, framfört av arbetskamrat/bekant. Pris: 139:-*
- *”Det himmelska tar vid.” Tal vid begravning av en mor. Pris: 99:-*
- *”Din smärta tog slut och samtidigt började vår.” Ett kärleksfullt tal till en make och far som dött i sjukdom. Pris: 129:-*

(Tal till salu: www.talskrivarna.se)

Ibland liksom hejdar sig tiden ett slag
och något alldeles oväntat sker
Världen förändrar sig varje dag
Men ibland blir den aldrig densamma mer

Far har räckt ut handen
Mor har fattat den
På den andra stranden
Mötas de igen

Mors trötta huvud har lagt sig till ro
Flitiga händer fått vila
Nu sover hon lugnt i sitt tysta bo
Dit våra tankar ila

Stor var Din kärlek
God var din själ
Käraste Ing-Britt
Tack och farväl

Den ro Du länge sökte
den kom till dig till slut
Nu borta är bekymren
och Du får vila ut

När Dina steg har tystnat
finns ändå ekot kvar
När Dina ögon slocknat
vi alla minnen har
Vi spar dem i vårt hjärta
tar fram dem då och då
Så kommer Du för alltid
att vara här ändå

Du vår tappre kämpe var
som ständigt hade hoppet kvar
Ingen klagan, allt var bra
tills Du kampen förlorade en ödesdiger dag
Din omtanke och kärlek i hjärtat vi bär
Du nu och för alltid vår älskade är

(Annonspoesi: Sydsvenskan och
Dagens Nyheter, 2007)

Strandkyrkogården, Stockholm 2005. Foto: Susanne Ewert

guld

silver

aska

järn

sten

tenn

spets

plast

rituella material

För att skapa ritualer krävs det någonting att bygga med. Rituell materia är själva grundstommen, en slags grundämnen som kan varieras i det oändliga men med en förvånansvärd hållfasthet över tid. Tradition och kontinuitet, överraskande inslag och trendsättande etikettsbrott kan framhävas och regisseras med hjälp av ritualspecifika byggmaterial.

Vissa material upplevs som mer rituella än andra. Starkt symbolladdade, kostbara, mytomspunna, eftertraktade eller ofrånkomliga. De kulturella betydelserna är många och sällan entydiga. Guld har i kraft av sin dyrbarhet och exklusivitet alltid skänkt ett speciellt skimmer. Vigselringar köper man bara en gång och de ska hålla livet ut, alltså ska de vara gjorda av den ädlaste metallen. Men guldet i vigselringarna riskerar också att uppfattas som konventionellt och fantasilöst. Den som vill följa bröllopsexperternas råd och sätta en personlig prägel på sitt bröllop gör klokt i att skaffa en ring i rött eller vitt, borstat eller matt guld, täckt med stora stenar eller små hängande diamanter i trendfärgen kaffe.

Guldet anses kanske lämpa sig bäst för bröllopet. Med sin storslagenhet och självsäkra djärvhet i glittriga festkläder, guldkantat porslin, påkostade inbjudningskort med sirliga guldbokstäver och skimrande omslagspapper sätter det en viss ton, som i varje fall inte hitintills har präglat varken dopet eller begravningen. Doppresenter är ofta av ädel metall, men mera sällan i guld. Smycken, servettringar, skedar, bägare och dopflaggor av silver samsas hellre med billigare sparbössor, bilar och tandburkar i tenn. I begravningsceremonier är det snarare det strama och svala silvret än det heta och glödande guldet som representerar döden och avskedet. Därför är en gyllene dödsmask, en avgjutning av den dödes ansikte täckt med guld ett djärvt och kulturellt utmanande sätt att minnas.

Vissa material förekommer endast i en ritual, som askan. Den ingår som en unik och viktig del i ritualen, men den syns inte. Andra material, som till exempel spets, finns i dopet, bröllopet och begravningen, fast i olika skepnad och med olika betydelse.

Sten har varit reserverat för dödens rituella rekvisita. Gravstenar, sarkofager, minnesplattor och statyer bidrar till tyngden, allvaret och det oåterkalleliga i kyrkogårdens och dödens bildspråk. En helt annan slags sten är den lilla runda vita med orden lycka till (pris 69 kr) som föreslås placeras tillsammans med en enkel vit blomma på varje tallrik vid bröllopsmiddagen. En ”lycka-till”-sten borde också kunna kvalificera sig som namngivningspresent.

Webbaserad kommunikation är givetvis ett relativt nytt inslag i rituellt firande. Hemsidor har blivit oundgängliga för att styra presentflöden, dirigera bröllopsgäster, berätta om den avlidne eller den nyfödda. Diskussionsforum och frågespalter, företagshemsidor och speciella portaler används flitigt vid ritualplanering. I vissa kyrkor har tavlan för psalmnummer ersatts med diskreta platta TV-skärmar där ritualdeltagarna löpande instrueras i vad som förväntas under ceremonins olika delar, eftersom detta inte längre är allmänt känt.

Trots det markanta virtuella inslaget spelar pappret en så viktig roll att det kan klassas som ett rituellt grundämne. Att göra sitt eget papper, med ett eget monogram eller symbol till inbjudningskort, program, placeringskort, beskrivning av gästerna, tackkort, minnesbok etc är vanligt. Vill man ha en unik och ovanlig brudklänning kan man besöka en speciell designer, antingen på webben, www.etiennebrunel.com, eller på plats i Paris. Här skapas på beställning klänningar i fiberpapper, lätta och luftiga som en sky. Drygt 40 meter papper går åt och priset är minst 20 000 kronor. En något mer ovanlig användning av pappret, här i form av böcker, ges i tidningen Leva!, som ett exempel på hur man kan utforma en egen avslutning på en vigselceremoni. ”Glädjerusig musik, kyssar eller stilla tystnad medan ni lämnar den rituella platsen tillsammans på en stig av rosenblad eller plankor, avlagda klädesplagg, utlästa böcker.”

Även om kontinuiteten i vissa rituella material är stark finns det nykomlingar och uppstickare. Plasten; som i dvd-skivan där ritualminnena lagras,

eller gummit i de fantasifulla ballongarrangemang som smyckar alltfler festlokaler. Vissa material är visserligen stabila och återkommande men till sin natur förgängliga: champagnen - som dryck, färgton och känslouttryck, rosen - som doft, kärleksbevis och torkat minne. Överlag nämns återvinningsbara och hållbara material allt oftare också i ritualsammanhang. Ekologiska festkläder, nyplanterade träd som får symbolisera kretsloppet eller så kallade ekologiska begravningar som innebär att den döda kroppen frystorkas.

Det sker också en återvinning av de etablerade rituella materialen. Dessa stabila inslag som guld, silver, sten eller spets finns kvar, men i ny tappning. I kraft av sin topposition i den kulturella smakhierarkin, tål dessa att förvandlas till stillsamma men tydliga utmanare av tradition och konvention. Ofta är det i konsten och konsthantverket som detta kan ske.

Begravningsmässa, Paris 2005. Foto: Susanne Ewert

Chrisis silver och smycken, Lund 2004. Foto: Susanne Ewert

Krematorium, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

Krematorium, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

Père Lachaise-kyrkogården, Paris 2005. Foto: Susanne Ewert

Guldfynd, Lund 2004. Foto: Susanne Ewert

All världens brudar, Malmö museer 2004. Foto: Susanne Ewert

eld

luft

jord

vatten

rituella element

Begravningsmässa, Paris 2005. Foto: Susanne Ewert

På en mässa för fackfolk i begravningsbranschen, hållen i Paris 2005, var en monter särskilt publikdragande. En kisttillverkare ställde ut sina produkter målade på temat ”de fyra elementen”. På uppmärksamhetens marknad gäller det att synas, det gäller även försäljare av rituell rekvisita. Därför salufördes kistorna med hjälp av en modell, naken så när som på trosan. Hon kroppsmålades i kistans färger, för tillfället enligt konceptet ”luft”.

Undantaget den ovanliga marknadsföringen med en naken modell är anknytningen till de fyra elementen vanliga inslag i livscykelsriternas iscensättning. Här finns **Elden** (ljus, låga, kärlek, kremering); **Luften** (högt, sakralt, vidsträckt, musik); **Vattnet** (dopet, tvagning av den döde, sparesan före bröllopet); **Jorden** (växter, natur, rosor, träd, mull på kistan, hembygdens jord i kistan). När människor berättar om sina erfarenheter från bröllop, dop och begravning är de fyra elementen ofta närvarande.

Eld

Man får ju ett ljus idag när man döps. Då tycker jag att det är ganska fint att de äldre syskonen tar med sig sina dopljus och före gudstjänsten så går vi in och tänder dem och placerar dem brinnande på dopfuntskanten. Så står där ett ljus till som inte är tänt och som då ska tändas när barnet döps, det som vi är samlade för att döpa. Då får man också någon slags anknytning till det här om att man lemmas in och man ser att ni är döpta och era ljus finns med i sammanhanget. Det är väldigt uppskattat att man kan göra på det sättet.

(intervju)

Sakralt, Skånekraft, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

(Bröllops-) desserten är ett problem numera då brandvarnarna är så känsligt ställda att sirenerna går igång när personalen bär in glassfaten med ljus- eller eldraketerna. Man kan inte stänga av larmet själv utan får ett besök av brandkåren i full utryckningsmundering och det blir ett ovälkommet avbrott. Detta kommer väl att ändra på den annars rätt obligatoriska desserten.

(frågelistsvar)

Jag saknade din röst och dina steg och det spelade ingen roll att jag visste att din kropp inte längre var viktig. Drömmarna om dig och hettan kom i alla fall. Jag vaknade många gånger av att jag inte kunde andas för att allt brann. Allt, till och med luften. När vi lämnade kistan i gravkapellet så trodde jag att sorgen skulle se annorlunda ut. Logisk med komma och punkt på rätt ställe. I själva verket löpte sorgen i vilda åttor som alla skar i samma punkt. I hettan och elden och det faktum att du är så långt borta att din kropp helt saknar betydelse. Hade vi lagt dig med kista och allt i jorden under en gravsten hade jag drömt om tyngd och mörker istället.

(intervju)

Krematorium, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

Luft

Jag ville ha psalmerna ”Tryggare kan ingen vara” och ”Hosianna” (eftersom det var i jultid). Jag ville också att det skulle ringa i kyrkklockorna just när namnen sades och det hade prästen inget emot.

(frågelistsvar)

Vi vigdes i kommunens vigselrum från 1400-talet med kryssvalv och vitkalkade väggar. Enda dekor var en Jobsvävnad på väggen och ett bord med ljus och blommor. Vigselförrättaren som var en kvinna läste dikten Kärleken kommer, kärleken går av Ferlin för oss och vigde oss sedan. Min väninna läste sedan en bit ur Höga visan om hur man måste ge varandra livsrum och inte låta kärleken bli en boja utan ett rörligt hav emellan oss. Mycket tänkvärt för oss som misslyckats tidigare.

(frågelistsvar)

Sakralt, Skånekraft, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

På vår gode väns begravning spelade tre av våra barn saxofon, klarinett och flöjt i ganska moderna melodier, nästintill jazz, och avsked togs vid kistan inne i kyrkan där ett litet dragspel låg, symboliserande hans musikintresse.

(frågelistsvar)

Der Engel Unterer Rand (detalj) Fraktale IV: Tod, Berlin 2005. Foto: Lynn Åkesson

Jord

Själva ceremonin bestod i att Alvins reservföräldrar (eller faddrar/gudföräldrar) planterade ett vårdträd till honom. Intill det lade vi en specialtillverkad gjutjärnsskylt med texten ”Alvins träd”.

(svar på tidningsupprop)

Det fanns även kvistar med gurkor och tomater för han hade varit trädgårdsnäringens ordförande och ägnat hela sitt liv åt odling […] Så höll trädgårdsnäringens nya ordförande och hans bror plus hans fru minnestal i mycket ljus och värme och man talade hela tiden till den avlidne som om han var närvarande eftersom det är deras sätt att se på döden. Allting fortsätter i ett evigt kretslopp.

(frågelistsvar)

Norra kyrkogården, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

…till exempel murgrönan, den används ju så ofta så att man kräks i bröllopssammanhang. Alla har ju murgröna på borden! Jag brukar säga: - Nej då får ni ta någon annan om ni vill ha murgröna. Nej men den ska ju symbolisera framgång och rikedom eller någonting. Nu tror jag inte att många vet om det i och för sig heller.

(intervju)

Frisörsalongen Stråh, Lund 2004. Foto: Susanne Ewert

Vatten

Vi har i familjen en silverskål, som användes första gången när jag döptes (för 66 år sedan), och som sedan har varit med vid alla dop i familjen, 17 stycken. Jag smyckade dopfunten som jag brukar göra, med en krans av rosor runt skålen.

(frågelistsvar)

…den blivande bruden blev hämtad av en limousin och körd till ett spa där vi andra väntade. Vi lärde oss dansa magdans, därefter blev det förfriskningar och avkoppling med ansiktsmask och bastu. Bruden fick en kroppsbehandling.

(frågelistsvar)

Barndop, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

Jag gjorde prototyper till gravstenar, tänkta för urngravar. De är små och enkla. Den ena i svart granit och bara fyrkantig med ett fyrkantigt hål inuti där man kan placera blommor eller föremål eller vad man känner för. Den andra är i ljusgrå granit med en cirkelformad nedsänkning som man kan fylla med vatten.

(intervju)

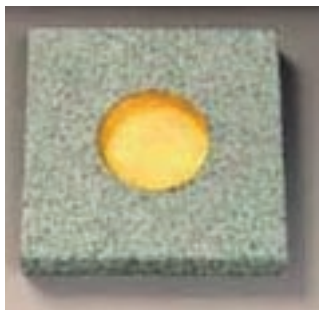

Urngravsten. Formgivare Anna Petersson. www.annacp.com

Seelenfänger (detalj). Fraktale IV: Tod, Berlin 2005. Foto: Lynn Åkesson

skeppssättning

flotte

gjuteri

gruva

park

torrdocka

växthus

rituella rum

Kyrkorummet är det rituella rummet framför andra när livscykelsriterna iscensätts. Här blandas helighet med högtidlighet och stämningsfullhet. Lokalen är fullödig, rituell rekvisita är på plats. Och själva kyrkan lockar fram den särskildhet och avskildhet som ritualer behöver. Det gäller lika för en romantisk lantkyrka som för kyrkan i den brusande staden. När kyrkporten skjuts upp öppnas vägen till ett annorlunda rum, så olikt de vanliga vardagsrummen.

Andra platser är ritualskapande genom att bara finnas. Att någon gång resa till Niagarafallen kan liknas vid en pilgrimsvandring i amerikanskhet. Mecka förstås, målet för troende muslimer. I Litauen finns den säregna platsen Korsets kulle, fylld med kors, ödelagd åtskilliga gånger, och en symbol för litauisk självständighetssträvan. Kända personers gravar på kända kyrkogårdar. Att besöka sådana platser kan bli en ritual i sig själv.

Åsa-Karin Karlén. Examensarbete, Beckmans Designhögskola, Stockholm 2007.
Foto: Sebastian Streith. www.ahnlund-karlen.com

Platser laddade med historia, naturromantik, dramatik eller religion kan vara ett alternativ för den som väljer bort kyrkorummet. Vackra platser med utsikt över vatten kanske? Här är det lätt att föreställa sig hur platsen och rummet svarar mot ritens avsikter: att nå transcendens, överskrida vardagen, förena och särskilja liv och död, släkt, sexualitet, kontinuitet och avbrott. Det finns många platser där rituella rum kan åstadkommas. Vissa mera ovanliga och oväntade än andra.

Skeppssättningen

Bröllopet skulle vara okonventionellt men ändå ceremoniellt, säger bruden. Att gifta oss i kyrkan var aldrig aktuellt, säger brudgummen. De vill gifta sig utomhus, på en speciell plats. Valet blev skeppssättningen Ales stenar i Kåseberga på den skånska sydkusten. Promenaden till skeppssättningen blev en del av bröllopsceremonin för både brudpar och gäster.

(Sydsvenskan 2007)

Père Lachaise kyrkogården, Paris 2005. Foto: Susanne Ewert

Flotten

Vi hade en liten pojke som var sex år som dog i cancer här i våras. Han dog hemma. Kamraterna var med och gjorde honom fin med blommor. Sedan var det begravning. De hade byggt en flotte. Askan fanns i en liten urna som var täckt med ved. Så sköt de ut flotten i havet och vi stod på land och slängde facklor på den. Urnan var gjord i lera som inte var bränd så när den blev fuktig så upplöstes den. Det var väldigt speciellt och mamman och pappan och de båda syskonen hade sjörövarkläder på sig. Innan flotten sköts ut i vattnet kunde man gå dit och ge små… några hade kommit med lite godis och vi gav ett paket ägg, för han tyckte väldigt mycket om ägg. Så sköt vi ut flotten och de spelade trummor och musik. De hade köpt en massa gasballonger och fyllt och så släppte vi alla upp i himlen. Så stod alla ute på udden. Det var en otroligt vacker kväll. Alldeles kav lugnt, en av de första varma kvällarna i maj.

(intervju)

Gjuteriet

Den avlidne hade jobbat på ett gjuteri och kände väl att det var där han hade tillbringat sin mesta tid i livet. Det var naturligt för den familjen att ha det på den platsen. Kistan stod på ett par vanliga träbockar och begravningsgästerna satt på bockar där vi hade lagt ut plankor.

(intervju)

Mandelmans trädgårdar, Rörum 2005. Foto: Susanne Ewert

Gruvan

Det kom in ett dödsbo där den avlidne hade önskat att få ha sin begravning nere i Sala silvergruva. Det hade aldrig någonsin inträffat förut. Men vi var överens om att det inte gick att få ner en kista, utan vi gjorde så att vi lät den avlidne kremeras först och så hade vi begravningsakten kring urnan istället. Det var nere på 62-metersnivån, så det var en väldig upplevelse. I och med att det är så mörkt där nere och bara levande ljus så fick man en känsla av, ja, det var mäktigt. Det var kolsvart, det var som helt dött, men ändå fanns det liv i form av ljusen. Det var ett tjugotal begravningsgäster och alla fick bära bygghjälm. Det droppade vatten hela tiden så det var lite svårt rent tekniskt att få bra ljud när vi spelade musik från CD. Det blir en väldig akustik där nere. Det var många utomstående som undrade. Men vi som var där tillsammans, även prästen, tyckte det var väldigt fint.

(intervju)

Parken

Jag köpte ett träd till min dotter som då var sju månader. Vid planteringen [Helsingborgs stads trädplanteringsprojekt] hade jag bjudit in släkt och vänner som var med på en namngivningsceremoni i samband med planteringen. Vi skålade i alkoholfri champagne som var inköpt i Helsingör. Och jag hade tänt marschaller som lyste upp den gråkalla novemberdagen.

(frågelistsvar)

Torrdockan

Välkommen till sandlådan, sa prästen. Därmed inleddes igår vad som uppges vara världens första vigsel i en torrdocka. Vigseln var huvudattraktion när folkfestsäsongen i Malmö inleddes. Bröllopet var helsponsrat – från brudbukett till bröllopsresa och brudgummen vann det i en reklamradiotävling om den vackraste kärleksförklaringen. Vigseln ägde rum bakom avspärrningstejp av polistyp och brudparet tågade ut till det öronbedövande brölet från Mendelsohn på tyfonorgel. Kockums gamla torrdocka har fyllts med 150.000 kubikmeter sand. Den ska senare vattenfyllas och förvandlas till småbåtshamn.

(Sydsvenskan 2003)

Växthuset

Vi träffade honom tre veckor innan han gick bort. Och han var så ledsen för att han inte hade fått slutföra sitt arbete här, och, ja, livet överhuvudtaget. Han råkade ut för en hjärntumör. Och sen kom hans fru dagen efter att han hade dött och frågade om de inte kunde få avsluta här ändå. Och det kändes självklart och som ett bra avslut för oss också. Den gången stod vi för all maten och allting runtomkring. Vi hade kistan här i växthuset. Vi byggde upp några pallar och lade på en vacker matta. Sen kom begravningsfirman med kistan. Det var en borgerlig begravning. En skådespelare höll i avskedet. De hade minnestal och levande musik. Hans fru var orolig innan men det blev så fint. Alla var så nöjda. När det var slut i växthuset fick barnen hjälpa till att gräva ned ett träd som planterades utanför. Barnen var så ledsna och spända men det hjälpte att få plantera trädet. Sen kunde de springa iväg och ro i båten och leka. När vi hade grävt ned trädet kom begravningsbilen och så lyfte några vänner ut kistan i bilen. Vi lade alla begravningsblommorna vid trädet.

(intervju)

visa

våga

vägra

vilja

välja

rituella experiment

Rituella experiment är till sin natur kontroversiella. De bör orsaka höjda ögonbryn, föraktfulla fnysningar, förlöjligande kommentarer eller förtjusta utrop. Väcker experimentet inga reaktioner, är det inget experiment. De inblandade måste förstå att det hela rör sig om ett överskridande, ett testande av gränser. De måste uppskatta och bejaka eller fördöma och förfasa sig. Ett experiment som inte möts av Tyckande och Åsikter förvandlas till en okontroversiell icke-händelse.

Kan ett bröllop i ett köpcenter, en namngivning på altanen och en festival för de döda, klassificeras som rituella experiment?

Bröllopsmässa, Lund 2004. Foto: Susanne Ewert

Bröllop i ett köpcenter

På en bricka täckt med snirkligt vitt tårtpapper finns en pyramid byggd av omsorgsfullt staplade förpackningar med kondomer och graviditetstester. Runt om står stiften med solskyddsfaktor 20 i givakt. Överst på toppen ler ett mulligt modellerat brudpar i cernitlera. Denna fantasifulla uppställning skall symbolisera bröllopstårtan i Apotekets utställningsmonter, som finurligt konstruerats som en bröllopsmåltid med förrätt, huvudrätt och efterrätt. Tryckta menyer, vita rosor och vit duk fullbordar festintrycket.

Det är Bröllop & högtidsmässa på köpcentret Center Syd. Förutom ett 30-tal specialinbjudna utställare, har centrets 85 butiker ansträngt sig att lyfta fram idéer, inspiration och tips som kan kopplas till temat. Gåvor av alla de slag, etikettsböcker, äventyrs- och reseutrustning, dukning, underhållning och givetvis kläder för festens olika faser skyltas det med speciellt. Själva hjärtat i mässan är de modevisningar med underhållningsinslag som ges flera gånger under dagen. En scen med tillhörande catwalk har byggts upp på Torget i centrets mitt.

Modevisningar med fest- och bröllopskläder utgör av tradition höjdpunkten på liknande mässor, som oftare anordnas på hotell eller herrgårdar, än i köpcentra. Men arrangörerna av den här mässan ville inte nöja sig med detta, utan beslutade att addera ytterligare en attraktion – ett alldeles äkta bröllop. Varför inte anordna en riktig vigsel istället för ett låtsasbröllop mannekänger emellan?

För att få villiga brudpar utlystes en tävling med namnet Årets bröllop 2004. ”Ta chansen och vinn ert bröllop till ett värde av 100.000 kronor!” I denna summa rymdes kostnader för ”vigsel, dekoren vid vigseln, arrangemanget, bröllopsklä-derna, ringarna, fotograferingen, presenter för över 10.000 kr på Center Syd, bröllopsmiddag för 10 personer, bröllopssängen, brudbuketten, bröllopsnatten, bröllopsresan med mera…”

Center Syd, Löddeköpinge 2004. Foto: Susanne Ewert

I Center Syds egen annonstidning inbjöds alla till vigsel mellan Jana & Mikael klockan 15.30, direkt efter sista modeshowen. Inbjudan illustrerades av porträttbilder på ett lyckligt blivande äkta par samt ett 40-tal logotyper för företag, inklusive Svenska kyrkan, ”som gjort dagen möjlig”. Detta par valdes ut av en jury bland drygt femtio sökande.

Ordningsvakterna har dagen till ära en vit blomma på uniformsjackan. De banar väg för det annalkande brudparet genom att sätta upp vita sidenband och hålla passagen fri från kunder. Scenen håller på att anpassas för en annan slags ceremoni än den modevisning som just varit. Ett altarliknande bord rullas in och pryds med kandelabrar med levande ljus. En blomsterbåge med gröna blad och ljusrosa rosor välver sig över en ditransporterad altarring. En man tar plats bakom ett piano. De personer som sitter på utplacerade stolar närmast scenen skiljer sig från oss andra, genom sin festklädsel och fokuserade blick. De har alla små vigselprogram i handen och vet vad som ska ske. Bakom stolarna stannar förbipasserande upp, bromsar kundvagnen och dröjer sig kvar. Scenen är draperad i vita och rosa tunna tygsjok. Prästen har en headsetmikrofon. I den dämpade centrumbelysningen, utom räckhåll för de uppmonterade spotlighten, skimrar en grön nödutgångsskylt trolskt bakom altaret. En doft av den bredvidliggande restaurangens lördagserbjudande cirkulerar i fläktsystemet.

Det par som vann tävlingen ville gärna ha en kyrklig vigsel, utförd av en präst. Den person som uppdraget föll på, var först mycket skeptisk och kallade det en befängd idé. ”Vi [kyrkan] var jättenegativa från början och ville absolut inte ställa upp på det”. Anledningen var tvekan inför om man verkligen kunde gestalta en gudstjänst, eller en rit, på rätt sätt under de förutsättningarna. Prästen fortsätter:

Catwalken som hade tjänstgjort under mannekänguppvisningen, skulle brudparet gå uppför som en altargång. Alltså hur självklart är det, att det blir tydligt vad detta handlar om och att det inte istället

blir ett jippo för dem som gifter sig. Vi har ett ansvar att se till att förutsättningarna är sådana att människorna kan uppleva äktheten i denna rit.

Kyrkans oro kom på skam. Tvärtom menade prästen att känslan av helighet infann sig trots allt. En av anledningarna var att mycket omsorg lades ner på utformningen av själva den rituella platsen. Prästen ställde som krav att scenen och ”altargången” skulle vara så ren som möjligt, utan för mycket ”krusiduller”. Inga hjärtan eller små änglar, enkelt vitt och rosa, blomgirlanger så som det kan vara i kyrkan. Korset avstod man ifrån.

En lustig sak, där man kan se att det ändå finns en massa idéer om hur man ska göra för att det ska bli kyrkligt… Hur skulle altaret komma fram på scenen? De hade en idé om att det skulle hissas ner från taket... det bygger säkert på en sådan bild att det som har med Gud att göra det hissar man ner uppifrån. Det hade ju gett ett löjes skimmer över det hela… nu rullades det bara diskret in från kulisserna.

Ytterligare en anledning till att prästen uppfattade detta som ett ”riktigt” bröllop, var gästernas förmåga att delta aktivt och engagerat i bön och psalmer. ”Då blev det heller inte så konstigt att gestalta riten, eller gudstjänsten, för det var på riktigt för alla dem som var där”. Prästen beskriver huvudpersonerna, brudparet, såhär:

De hade förmågan att tänka bort alla hundra människor som stod utanför de inbjudna gästerna och tittade på. De brydde sig inte om alla kundvagnar som rasslade förbi så det var verkligen deras bröllop. […] Kommersen runt omkring pågick ju hela tiden.

Varför vill man gifta sig i ett köpcenter? Kanske är frågan orättvis. Varför ifrågasätts inte vigselplatser som kyrkor, rådhus, hotell, flygplatser, stränder eller vackra ställen i naturen med samma emfas? I USA, bröllopsmarknadens Mecka, har man länge kunnat gifta sig i sitt favoritköpcenter, men då oftast i ett avskilt rum utan den stora publiken av kunder.

Center Syd, Löddeköpinge 2004. Foto: Susanne Ewert

Givetvis finns ett ekonomiskt motiv till att delta i en liknande tävling som den Center Syd utlyste. 100 000 är en god hjälp till en utgift som tenderar att bli allt större. Ett annat motiv är säkert att det just uppfattas som ovanligt, märkvärdigt och unikt. Gästerna kommer att minnas just detta bröllop i raden av andra. Dessutom finns en extra möjlighet att visa upp sin kärlek för ännu fler än de inbjudna. Och kanske känner man sig ännu mer som en kändis, en stjärna som helt legitimt får lov att stå i rampljuset en hel dag.

Kommer bröllop på köpcentra att sätta en ny trend för mer publika ceremonier? Evenemanget upprepades ett par år till men verkar inte ha satt igång en större kedjereaktion. Trots detta påverkar säkert formexperiment den etablerade ritualen mer än vad man kan se vid första anblicken. Bröllopstidningen *Amelia Brud & bröllop* berättar till exempel om ett publikt frieri som utformades som stora affischer på annonspelare över hela staden, vigslar på allt mer oväntade platser och vigslar som inbegriper väldigt många gäster/åskådare. Ritualforskare menar att experiment och nyheter, i form av de alternativa ritualer som uppmuntras i konsumtionssamhällets heta längtan efter det senaste, fungerar som inkubatorer för innovationer och förskjutningar av i detta fallet standardbröllopet. Därför är experimentet och normen på samma gång hoptvinnade och motsatta. Center Syd som plats för ett bröllop är udda och utmanande, men att gästerna och brudparet i prästens ögon lyckades gestalta riten också i detta överraskande rum, pekar samtidigt på genomslaget och permanensen i de traditionella ritualingredienserna. Just genom att placera dessa traditionsbärande inslag i en ny kontext överskreds osynliga gränser för ritualens möjliga form.

Namngivning på altanen

Det är en lördag i mitten av september. Solen skiner och på den stora altanen står femton personer och småpratar. Alla är finklädda och har ett glas mousserande i handen. Det ligger förväntan i luften. Så tystnar sorlet och allas blickar vänds mot en av kvinnorna. Välkomna, säger hon, till Noels namnkalas. Det är Noels mamma som talar och hon inleder med att läsa en dikt hon skrivit till sin son. Därefter berättar hon vilka namn hon och pappa har valt till honom, vad de betyder och varför de har valt just dem. Stämningen är högtidlig och känslosam, en och annan av gästerna fäller en tår av rörelse. Efter ännu en dikt avslutas ceremonin med att alla höjer sina glas och skålar för Noel.

För inte så många år sedan döptes nästan alla barn i Sverige. Även idag döps majoriteten av alla barn som föds, ca 70%, men för många nyblivna föräldrar framstår det inte längre som självklart. Dopet är en religiös handling, ett av kyrkans sakrament. För dem som inte ser sig som kristna, trots att de i många fall är medlemmar i svenska kyrkan i och med att de själva döptes som barn, innebär det en rad frågor att ta ställning till: är det rätt att låta döpa vårt barn om vi inte själva är troende? Borde vi inte vänta tills barnet är stort nog att själv bestämma? Ska vi verkligen ha ett dop bara för att farmor tycker att det ”hör till”? Dopfrågan kan också kompliceras av att föräldrarna har olika åsikter eller tillhör olika religioner.

För andra framstår det inte som något dilemma. De låter döpa sina barn med motiveringar som att det är tradition, det är fint, det är en del av kulturarvet. Barnet får bära samma dopklänning som generationer av släktingar burit, dopet blir ett tillfälle för släkten att mötas och välkomna en ny medlem. Det senare är nog så viktigt och ett skäl till att allt fler av dem som väljer att avstå dop istället ordnar namngivningsfest. Sitt namn får barnet genom att föräldrarna anmäler det till Skatteverket och någon ceremoni, vare sig dop eller namngivningsfest, är inte nödvändig. Men flertalet föräldrar tycker ändå att någon slags markering behövs. Något så stort och omvälvande som ett

Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

barns födelse kräver något mer festligt och högtidligt än att bara fylla i Skattverkets blankett ”anmälan om barns förnamn”.

Till skillnad mot dop, där det finns en ordning att följa och vissa inslag som måste vara med, finns det inga begränsningar för hur en namngivningsceremoni kan utformas. För Williams föräldrar var detta viktigt: ”Att utforma en personlig namngivning var väldigt roligt och givande. Vi kunde själva delge alla vad vi känner för William och våra förhoppningar för honom och hans framtid. Detta hade vi inte haft möjlighet att göra vid ett traditionellt dop”. Ceremonin, som hölls i trädgården, innehöll bland annat diktläsning, sång och trädplantering. Medan mamma sjöng ”Välkommen till jorden” av Lotta Ahlin planterade pappa ett träd som kommer att ha vuxit sig starkt nog att bära en gunga den dag William får egna barn.

Friheten att göra som man vill och själv utforma en ceremoni kan kännas lockande och många är också mycket kreativa och idérika. Men man börjar inte från noll och man uppfinner inte något helt nytt. I berättelserna om namngivningsfester är det slående hur mycket de har gemensamt, såväl med varandra som med andra slags ritualer: det är levande ljus, sång och musik, diktläsning, blomsterarrangemang, någon form av tal, presenter, en gemensam måltid… Att en egenutformad namngivningsceremoni upplevs som speciell och unik betyder därför inte att den måste innehålla udda eller ovanliga inslag. Åtminstone några av de komponenter vi är vana vid att förknippa med ritualer tycks vara nödvändiga för att det som sker ska upplevas som något mer än bara en festlig stund i största allmänhet. Genom deltagande i ritualer av olika slag, från dop och bröllop till examensdagar och avtackningar, har vi lärt oss hur de är uppbyggda och vad vi kan förvänta oss. När en ny ritual skapas sker det genom att avstamp tas i redan existerande sådana.

Men även barndop rymmer, trots att de följer en fast struktur, möjligheter till egna inslag. Föräldrar och syskon uppmuntras att delta aktivt, till exempel

Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

genom att läsa texter, be en bön, välja musik och så vidare. En präst menar att ”delaktigheten är nästan 100%” men understryker att den måste vara frivillig: ”man får aldrig uppleva det som ett krav därför att då har vi missat tanken i det här”. Vattnet spelar en central roll i dopet och är därför något som många vill vara delaktiga i. Ett uttryck för detta är att det är vanligt att ett syskon häller upp vattnet, kanske med hjälp av mamma eller pappa. Andra vill själva ta med vatten, något de ser som en viktig symbolhandling. En mamma berättar att ”Vattnet som Ebba döptes i hade vi själva tagit från sjön Fryken där Kristian [pappan] badade när han var liten. Att själva ta med vattnet tyckte vi var en fin sak och det betyder mycket för Kristian”. En annan präst berättar att han nyligen förrättade ett dop där det var tredje eller fjärde generationen i en familj som döptes i vatten som en släkting ”simmat ut till andra sandbanken och hämtat”. Skedde ett dop i den familjen under vintern kunde det bli problem men just detta ägde rum under hösten och ”det var då en farbror, tror jag, som hade fått simma ut på morgonen och hämta det här vattnet!”.

Många av symbolerna som förekommer vid kristna dop är starkt andliga element och därför är det inte alls konstigt att de kan ingå på något sätt även vid namngivnings- eller välkomstfester, menar han. Vattnet förknippas med livets ursprung och har en stor symbolisk betydelse även i icke-kristna sammanhang. I ett av de diskussionsforum på Internet, där bland annat dop och namngivningsfester diskuteras, finns också mycket riktigt berättelser om hur vatten kan spela en viktig roll också i de senare: en mamma berättar till exempel hur hennes dotter på sin namngivningsfest kommer att få plaska med händerna i vatten från tre olika källor som blandats. Det fick även storebröderna göra vid sina namngivningar.

I berättelserna om dop framkommer att många ser det som viktigt att följa traditionen och värdefullt att göra ”som man alltid har gjort”. I det ligger implicit en föreställning om att traditioner är gamla och oföränderliga. Men traditioner förändras och måste förändras – om de upphör att vara meningsfulla för utövarna kommer de inte längre att upple-

Petersgårdens kyrka, Lund 2005. Foto: Susanne Ewert

vas som nödvändiga och därför inte följas. Ett dop upplevs av många som både meningsfullt och viktigt men det innebär inte att det är likadant eller tillskrivs samma betydelse av de närvarande som för femtio eller hundra år sedan. Syskon som häller upp vatten och anhöriga som läser bibeltexter är relativt nya inslag i dopritualen. Inte heller tolkas dopet, eller de olika delar det består av, på samma sätt. Om ett inslag upplevs som särskilt laddat, eller en handling tillskrivs stort symbolvärde, beror på kontexten. Att dopvattnet hämtas just från Fryken framstår förmodligen som en viktigare symbolhandling för en person som har sina rötter i trakten, men inte längre bor där, än för den som faktiskt gör det.

När det gäller barndop, namngivningsfester och välkomstceremonier för barn finns tendenser som pekar på att de skulle kunna utvecklas åt samma håll som bröllop och blir större, mer regisserade och inriktade på att vara en upplevelse. Att dopet är en tradition kommer kanske inte längre att räcka som drivkraft för den som inte väljer det i första hand av religiösa skäl. Det måste också vara ett evenemang, en händelse att minnas för alla närvarande. Det behöver förvisso inte betyda att dopen blir dyrare och mer påkostade än idag, även om en sådan utveckling är märkbar och det är en marknad som kan expandera i mycket stor omfattning. Ett exempel är de företag som på Internet erbjuder unika och exklusiva doppresenter och som i sin marknadsföring betonar just detta faktum: dopet/namngivningen är en unik händelse i de inblandades liv och detta bör framhävas inte minst genom gåvorna som överlämnas till barnet. En annan är att professionella aktörer på ritualmarknaden, som talskrivare och bröllopsplanerare, också försöker inkludera dop som ett område där deras tjänster bör tas i anspråk.

Men inriktningen mot upplevelser skulle samtidigt kunna innebära att andra aspekter av barndop och namngivningsfester får en allt större betydelse, där känslor och stämningar framhävs snarare än påkostade arrangemang och dyra presenter. Spädbarnstiden är en period som i stor utsträckning

präglas av konsumtion, eller åtminstone av förväntningar på sådan. Nyblivna föräldrar överöses av reklam för nödvändiga, roliga, och pedagogiska produkter, varor som underlättar det nya livet och bidrar till att barnet (och föräldrarna) mår bra och utvecklas. Ett gott föräldraskap tycks kräva ekonomiska investeringar, en bra förälder nöjer sig inte med mindre än det bästa. Det är därför fullt tänkbart att dop och namngivningsfester *inte* kommer att utvecklas till ännu ett område där konsumtion står i centrum. Kanske läggs vikten istället än mer vid ritualerna eftersom de på ett symboliskt plan hjälper oss att hantera existentiella frågeställningar kring liv, död och vad det innebär att vara människa.

De dödas festival

Under allhelgonaveckan 2006 pågick en festival i Malmö med döden som tema. Två unga kvinnor, Alejandra Pizarro och Oyuki Matsumoto, var initiativtagare till ett program som löpte under hela veckan. De engagerade institutioner som museer, bibliotek, kyrkor, teatrar och kulturcentra där aktiviteter pågick varje dag. I programmet skriver de:

Med de dödas festival vill vi skapa en mötesplats där döden betraktas som en naturlig del av människans livscykel och där alla oavsett etnisk bakgrund, livsåskådning eller social status, ung eller gammal, kvinna som man, kan träffas och ha utbyte av olika kulturella traditioner kring döden. Genom denna kulturfestival vill vi bidra till att skapa intresse, väcka nyfikenhet och öppna upp för diskussioner kring synen och attityderna till döden. De Dödas Festival vill även inspirera och öppna vyer som ökar förståelsen oss dödliga emellan…

De lyckades. Malmöborna bjöds på en blandning av sorg, humor, allvar, lek och upptåg. Här kombinerades dödskulspyssel inspirerat av Halloweenfirande för barn med något som närmast kan liknas vid en Allhelgonahelgens återkomst – ett mera vuxet reflekterande över livets förgänglighet. De välbesökta arrangemangen visade på suget efter en konfessionslös höstfest. I tomrummet efter den äldre Allhelgonahelgens strama dysterhet upplyst endast av ljusen på gravarna och 1990-talets orgie av orange plast, spöken, skelett och häxor, bus eller godis, fanns utrymme för något annat. En festival för de döda, med lek och allvar, välbekant och obekant, profant och sakralt, var uppenbarligen ett rituellt experiment som kunde fylla detta tomrum.

www.dodasfestival.com

Lyktor tillverkas av sockerbetor på Malmö museum. En gammal skånsk motsvarighet till de amerikanska lyktorna av pumpa.

Skånska betlyktor, Malmö museer 2006. Foto: Susanne Ewert

Skånska betlyktor, Malmö museer 2006. Foto: Susanne Ewert

I S:t Petri kyrka kunde man lämna små lappar med hälsningar och tankar till döda nära och kära.

Sankt Petri kyrka, Malmö 2006. Foto: Susanne Ewert

Sankt Petri kyrka, Malmö 2006. Foto: Susanne Ewert

Biblioteket erbjöd ”Dödskulpyssel” med inspiration från hur man i Mexico firar ”De dödas dag”. S:t Petri kyrka erbjöd utställningen ”på liv och död” med dödsdansen behändigt närvarande i kyrkogolvets stenläggning såväl som i kalkmålningar på väggar och tak. Den som ville ta sig till Köpenhamn kunde lära sig att tillverka sockerkranier på Assistenskyrkogårdens kulturcentrum.

Dödskulpyssel, Malmö stadsbibliotek 2006. Foto: Susanne Ewert

Dödskulpyssel, Malmö stadsbibliotek 2006. Foto: Susanne Ewert

Dödskulpysslande mamma, Malmö Stadsbibliotek 2006. Foto: Susanne Ewert

Konstnärer skapade ”Dödsgraffiti”, Folkets bio visade filmer, spökhistorier berättades, föreläsningar avlöste varandra, musik, poesiuppläsning och kyrkogårdsvandringar är bara några exempel på allt som försiggick. Ett begravningskalas anordnades sent en kväll med musik, dödskabaré och tärningsspel mot liemannen. Gästerna uppmanades att komma i de kläder man ville begravas i.

Gravsten och graffiti, Malmö 2006. Foto: Susanne Ewert

Den aktivitet som uppskattades mest av Malmöborna, var ett altare som skapades i ett hörn av den stora Slottsparken. Hit till ”De dödas altare” som öppnade i skymningen klockan 16 strömmade människor. Man gick förbi på väg hem från jobbet, tog en sväng dit på kvällen innan altaret stängde klockan 20. Man placerade sina ljus och mindes sina döda helt utan konfessionella eller andra krav. En lågmäld och lättillgänglig men också stämningsskapande och vardagsvacker aktivitet.

Altare i Slottsparken, Malmö 2006. Foto: Susanne Ewert

Altare i Slottsparken, Malmö 2006. Foto: Susanne Ewert

Altare i Slottsparken, Malmö 2006. Foto: Susanne Ewert

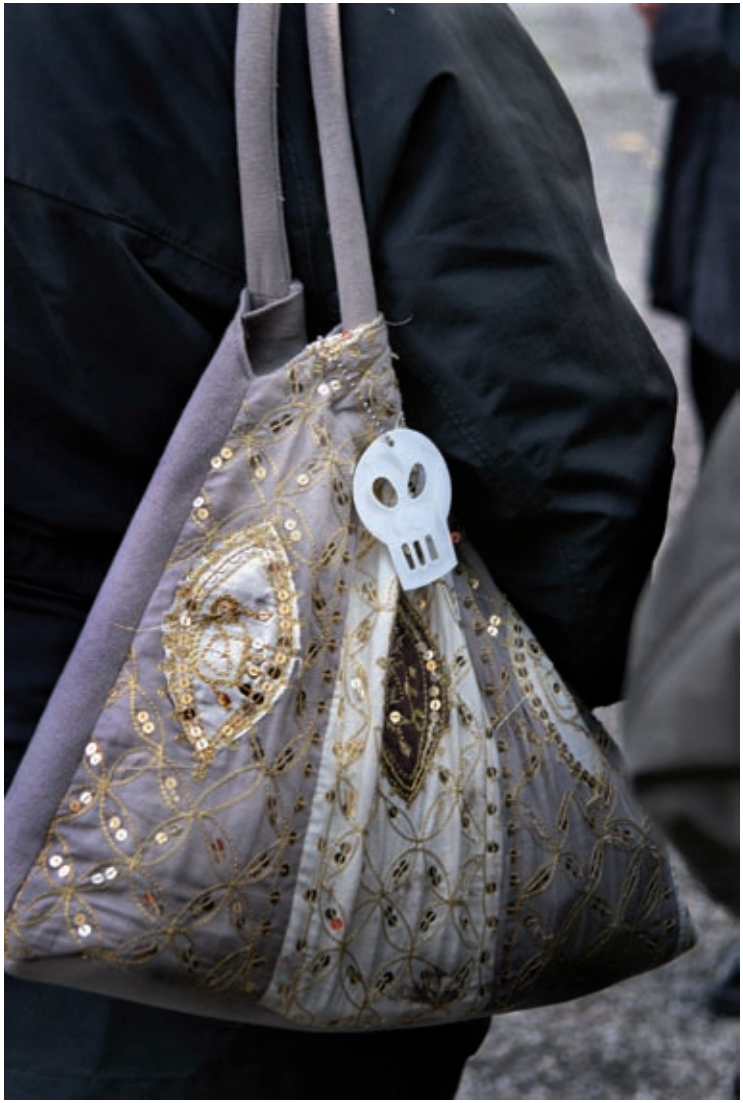

Kyrkogårdsvandring, Malmö 2006. Foto: Susanne Ewert

avslutning

rituell mening

Rituella val

Valen av riter och symboler styrs idag av längtan efter ett personligt uttryck. Uppfinningsrikedomen är stor. Profana och religiösa inslag kan kombineras, och rituella element hämtas från olika traditioner och olika religioner. Gemensamt är att man genom sina val vill uttrycka individualitet och subjektiviet, valen utgår alltså från de inblandade individerna.Det är individen som manifesteras i ritualerna snarare än ideologi, tro eller kollektiv. Valen i sig är däremot inte så ovanliga. De inspireras av vad man sett och hört av vänner och av entreprenörens och prästens förslag. Därmed blir det unika också allmänt. Valen speglar en viss tid och en viss samhällelig och kulturell kontext. Den rekvisita man väljer att sammanfoga till en personligt hållen ceremoni har inte sällan en kristen grund. Det gäller även för borgerliga ceremonier.

Samtidigt använder människor symboler och rekvisita utan att nödvändigtvis reflektera över deras sakrala innebörd. En blå färg på kistan syftar mera på den dödes favoritfärg än på det blå som i kyrkliga sammanhang leder tanken till något överjordiskt och gudomligt. Att den vita färgen symboliserar oskuld och renhet är kanske mera bekant. Men vitt är också helighet, uppståndelse och glädje. Rosen liksom liljan är bland många andra möjligheter jungfru Marias blommor. Fågeln i dödsannonsen symboliserar själen som lämnar kroppen, sitt jordiska fängelse. Flera av dessa symboler är naturligtvis inte förbehållna kristendomen och flera är betydligt äldre än religionen i sig. Men för de flesta är symbolernas religiösa betydelser underordnade när man ordnar med bröllop, begravning eller barndop.

Ett nytt ritualparadigm

Ibland beskrivs detta sätt att foga samman personligt färgade riter som ett shopping-beteende, man plockar ihop riter och symboler efter eget huvud. Man köper riten men inte den bakomliggande ideologin. Ofta finns ett kritiskt stråk i sådana beskrivningar. Den rit-shoppande nutidsmänniskan framstår gärna som ytlig och okunnig i förhål-

lande till människor i en annan tid eller på andra platser i världen. Då eller där ses riter som fasta, opåverkbara och bundna till enhetliga norm- eller religiösa system. Nu och här handlar det endast om tom estetik utan förankring i andliga värden.

Men man kan inte ta för givet att alla i ”det gamla svenska bondesamhället” var mera bevandrade i kyrklig symbolik än de som arrangerar livscykelriter idag. Flertalet kunde inte läsa eller skriva. Språkbruket i predikstolen var knappast vardagligt. Inslag från kyrkliga handlingar och symboler – inte minst korset – användes flitigt inom folklig läkekonst och magi. Symbolernas starka laddning fann många användningsområden i den folkliga praktiken. Även i förfluten tid fanns flexibilitet i bruket av symboler och rituella element, en användning som inte alltid överensstämde med teologernas uttolkning.

Avgörande skillnader finns naturligtvis. Så avgörande att den amerikanska antropologen Catherine Bell talar om ett nytt ritualparadigm. En viktig sådan skillnad är förändringen av rituell mening från lokala till globala förhållanden. Tidigare återskapades och upprätthölls i första hand lokalsamhällets maktförhållanden och världsbild i de rituella handlingarna. Dagens västerländska ritutövare känner sig istället förenade med något universellt och allmänmänskligt. En romantisk syn på ritualens inneboende möjlighet att fungera som en helande kur mot modernitetens fragmentisering och upplevda brist på sammanhang ligger då nära till hands, menar Bell.

En annan viktig skillnad är att samhället definieras utifrån jaget i nutida ritualer, snarare än tvärtom. Kyrkans budskap kommer i andra hand. Det nya ritualparadigmets legitimitet och auktoritet hämtas inte längre från religion och tradition. När riten i sig blivit viktigare än det troskomplex den en gång tillhört ökar kraven på att den enskilda riten ska påverka de medverkandes kognitiva orientering och känslomässiga välbefinnande. Den ska röra deras sinnen. En välfungerande ritual var tidigare en rit som utfördes på rätt sätt. Nu krävs istället en ”feel-good-effekt”, och en upplevelse av

något utöver det vanliga. Kraven på att riter ska innebära emotionell rörelse öppnar för besvikelse. En tråkig förrättning, en oengagerad präst, svårsjungen musik, trista smörgåsar till minnesstunden eller en ointressant bröllopsmiddag förstör den rituella upplevelsen. Då spelar det ingen roll om allting utförts ”rätt”, följt programmet, innehållit alla moment som den kyrkliga eller konventionella regelboken föreskriver. Det räcker inte. De som ansvarar för högtidsarrangemangen är medvetna om detta. Pressen på att skapa den ultimata bröllopsfesten, den innerligaste begravningsceremonin eller den näpnaste namngivningsfesten är en del av en tidstypisk ”upplevelsestress”. Men det finns hjälp att få.

Rituella innovatörer

Begravningsentreprenörernas yrke har genomgått en stor förvandling i Sverige. Ur kistmakarens mer eller mindre undanskymda verksamhet, eller barnmorskans funktion som liksvepare, har en professionaliserad och välutbildad yrkeskår vuxit fram. Entreprenörerna är långt ifrån ensamma i sin gärning som rituella innovatörer. Särskilt bröllopsbranschen är full av nyheter förmedlade av specialister på blommor, frisyrer, limousinservice, bakverk och så vidare. Bröllopsmässor som ger en samlad överblick av utbudet drar stor publik. Festkreatörer kan ta hand om allt eller delar av högtidsfirandet och fingertoppskänsligt se till att upplevelsebehovet tillgodoses.

Catherine Bell talar om ett glapp mellan religiös längtan och religiösa resurser i så mening att människor kan uppleva traditionella kyrkliga riter som stumma. De saknar ett personligt tilltal, en personlig mening. Här har nya uppfinningar på riternas område en funktion att fylla som komplement till de traditionella kulthandlingarna. Eftersom kravet på personlig upplevelse finns inbyggt i moderna förväntningar på rituella tillfällen, blir delaktighet viktig att åstadkomma. Ju mera gästerna kan förmås att delta, att utföra handlingar som uppfattas som rituella, desto större chans att ett känslomässigt engagemang uppnås. Då fungerar också riten.

Rituell mening och särskiljandets praktik

Riter är särskiljande. Rituella handlingar skiljer ut vissa skeenden från vardagens alldagliga myller. De markeras med kontrastverkan, med allvar, stillhet, eftertanke. I och för sig vardagliga företeelser som ljus, blommor och musik sätts samman på ett annorlunda sätt där helheten skapar den rituella effekten. Rumsligheten har avgörande betydelse. Som rituellt rum har kyrkan ett stort försprång. Kyrkorummet är på förhand laddat med rituell kraft och erbjuder i sig själv en kontrast mot vardagens rum – hemmet, kontoret, verkstaden, skolan. I kyrkan finns den stämning som riten behöver. Där uppnås lättare förflyttningen till de alternativa världar som är en viktig del av riters mening. Vardagen kan överskridas och lämnas utanför under tiden som ceremonin pågår. Även i de fall då kyrkorummet inte väljs som plattform för de rituella handlingarna har rumsligheten stor betydelse. Platser väljs med omsorg när bröllop, dop, namngivning eller begravningar förrättas någon annanstans. Hemmen förvandlas med blommor och ljus i särskilda arrangemang, natursköna platser väljs ut, kapell, rådhusens vigselrum – alla laddas genom sakral symbolism med rituell mening och skiljs från det vanliga.

Riter gör skillnad. Det gäller inte bara skillnaden mellan det vardagliga och högtidliga, det gäller även mellan människor. Riten förenar dem som deltar i den. Samtidigt avskiljs de som inte tillhör, de som befinner sig utanför den rituella trollkretsen. Detta blir smärtsamt tydligt för dem som vill vara med men som inte tillfrågas. Det kan vara före detta fruar och män som inte bjuds till konfirmation, födelsedagar eller studentexamensfester. Det kan vara halvsyskon som inte är välkomna till bröllop eller vänner som inte fått veta förrän i efterhand att en begravning har skett.

Riter är föränderliga. Även kristen liturgi, en av de mest stabila ritualtraditionerna i världen, förändras och anpassas. Bruk som en gång rensats ut ur den protestantiska kyrkan, stämplade som katolska, kan komma tillbaka med ny innebörd. Med ett ökat intresse för symbolism kan exempelvis

korstecknet komma till användning mera frekvent. Tillsynes oförändrade ritualer kan med tiden få en annan rituell laddning och ges ny mening. Fungerande riter är inte tom estetik. Här uttrycks värden med hög kulturell signifikans. Det handlar om individualitet, subjektivitet, personligt ansvar och val, kropp och kläder som identitesmarkörer. Det handlar också om situationell samhörighet, känslomässig autenticitet, kombination av innovation och tradition. I livscykelsritualer som uppfyller samtidens krav på delaktighet och emotionellt engagemang förenas individuell och kulturell mening. Ritualers betydelse för moderna människor kan diskuteras i termer av längtan efter sammanhållning och helhet i en splittrad och fragmentarisk tillvaro; som social alkemi i ett samhälle där sociala relationer inte är givna; som önskan om att delta i något större än det individuella livet. Då skapar riter mening.

bröllop

barndop

begravning

ritual

marknad

rituella källor

Rituella källor

Texter från projektet Ritualernas marknad

Bröllop

Karin Salomonsson 2006: En minnesvärd måltid. I: Burstedt, Anna, Fredriksson, Cecilia & Jönsson, Håkan (red): *Mat. Genealogi och gestaltning* (s 165-183). Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-04554-9.

Karin Salomonsson 2005: Bröllopskoordinatorn som ceremonimästare. *Kulturella perspektiv* 2/2005 (s 49-56).

Barndop

Charlotte Hagström 2007: To Create a Sense of Belonging. Christening gifts as materialisation of feelings. In: *The Ritual Year and Ritual Diversity*. Proceedings. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen (s 142-146). ISBN 978-91-7229-039-6.

Charlotte Hagström 2006: *Man är vad man heter. Namn och identitet*. Stockholm: Carlssons. (192 s). ISBN 917203758.

Charlotte Hagström 2005: Sparbössor och silverskedar. Dopgåvor som materialiserade känslor. *Kulturella perspektiv* 2/2005 (s 18-25).

Begravning

Lynn Åkesson, under utgivning: Djuren är väl också människor? I: Ekengren, Fredrik & Nilsson Stutz, Liv (red.): *I tillvarons gränsland: mångvetenskapliga perspektiv på kroppen mellan liv och död*. Lund: University of Lund, Department of Archaeology and Ancient History, Report Series.

Lynn Åkesson: 2006a: Ritual Meaning. I: Almqvist, Kurt & Wallrup, Erik (red): *The Future of Religion* (s 175-183). Stockholm: Axel and Margaret Ax:son Johnson Foundation. ISBN 9189672119.

Lynn Åkesson 2006b: Föränderlig död. I: Åkesson, Lynn (red): *Inför döden* (s 8-29) Höganäs: Edition Andersson AB. ISBN 9197616907.

Lynn Åkesson (red.) 2006c: *Inför döden*. Höganäs: Edition Andersson AB. (271 s). ISBN 9197616907.

Lynn Åkesson 2005: Hur dör djur? *Kulturella perspektiv* 2/2005 (s 12-17).

Lynn Åkesson 2003: Sex hos begravningsentreprenören kopplar samman liv och död. *Axess* 6/03.
Charlotte Hagström 2006: Berättelser om änglabarn. Minnessidor på Internet. I: Willim, Robert (red.) *Virtualiteter* (s 87-120). Lunds Universitet. ISBN 9197643408.

Ritualernas marknad

Lynn Åkesson & Karin Salomonsson, under utgivning: Ritualernas marknad - etnologisk forskning om livscykelsritualer och upplevelseindustri. I: Hornborg, Anne-Christine (red.): *Den rituella människan. Flervetenskapliga betraktelser*.
Lynn Åkeson & Karin Salomonsson 2002: På ritualernas marknad köper kunden sin livscykel. *Axess* 6/02.
Lynn Åkesson 2005: Platser som gläntor mot hemliga ordningar. Om heterotopier. *Axess* 4/2005.
Charlotte Hagström 2007: Arkiverade livshögtider. I: *Uppteckna*ren. 2007:5.

Material i Folklivsarkivet

Frågelistan LUF 209 *Livets högtider* (2002)

Frågelistsvar: M 24031 – M 24096, M 24307 – M 24308

Intervjuer

Dop- och namngivningsberättelser: svar på upprop publicerat i *Vi föräldrar*

Fotografier

Rituell litteratur i urval

Bröllop

Coontz, Stephanie, 2005: *Marriage. A History from Obedience to Intimacy or How Love Conquered Marriage*. New York: Viking.

Ingram, Chrys. 1999: *White Weddings. Romancing Heterosexuality in Popular Culture*. New york & London: Routledge.

Knuts, Eva. 2006: *Något gammalt, något nytt – skapandet av bröllopsföreställningar*. Göteborg: Mara.

Otnes, Cele & Pleck, Elizabeth. 2003: *Cinderella Dreams. The Allure of the Lavish Wedding*. Berkeley: University of California Press.

Dop

Bondeson, Lars. 1996. *Seder och bruk vid födelse och dop*. Stockholm: Verbum.

Nevala, Tiina & Rosendahl, Minna. 2005. *Dopfest & namnkalas. Tips, idéer och inspiration*. Stockholm: B Wahlströms.

Reimers, Eva. 1995. *Dopet som kult och kultur. Bilder av dopet i dopsamtal och föräldraintervjuer*. Stockholm: Verbum.

Begravning

Alver, Bente & Bolstad Skjelbred, Ann Helene, 1994: *I dödens skygge. Tradisjoner ved livets slutt*. Stabekk: Vett & Viten.

Ariés, Philippe, 1974: *Döden. Föreställningar och seder i västerlandet från medeltiden till våra dagar*. Stockholm: Tidens förlag.

Bauman, Zygmunt, 1994: *Döden och odödligheten i det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos.

Davidsson Bremborg, Anna. 2002: *Yrke begravningsentreprenör: om utanförskap, döda kroppar, riter och professionalisering*. Lund: Studies in sociology of religion.

Gustafsson, Göran, 2003: *När det sociala kapitalet växlas in. Om begravningar och deltagande i begravningar*. Lund: Centrum för teologi och religionsvetenskap.

Svensson, Ingeborg, 2007: *Liket i garderoben: en studie av sexualitet, livsstil och begravning*. Stockholm: Normal.

Söderpalm, Kristina (red) 1994: *Dödens riter*. Stockholm: Carlssons.

Åhrén Snickare, Eva 2002: *Döden, kroppen och moderniteten*. Stockholm: Carlsson.

Åkesson, Lynn, 1997: *Mellan levande och döda. Föreställningar om kropp och ritual*. Stockholm: Natur & Kultur.

Ritualer

Bell, Catherine, 1997: *Ritual Perspectives and Dimensions*. New York: Oxford University Press.

Berger, Peter, L 1967: *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday & Company Inc.

Bringeus, Nils-Arvid. 2007. *Livets högtidsdagar*. Stockholm: Carlssons.

Bringéus, Nils-Arvid, 2005: *Den kyrkliga seden*. Stockholm: Carlsson.

Dahlby, Frithiof, 2002: *De heliga tecknens hemlighet. Symboler och attribut*. Stockholm: Verbum.

Douglas, Mary 1966: *Purity and Danger. An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*. London: Routledge & Kegan Paul.

Geertz, Clifford, 1973: *The Interpretation of Culture*. New York: Basic Books.

Grimes, Ronald L, 2000: *Deeply into the Bone:*

Re-inventing Rites of Passage. Berkeley, Calif.: University of California Press.

Grimes, Ronald L, 2006: *Rite out of Place: Ritual, Media, and the Arts*. Oxford; New York: Oxford University Press.

Hall, Pia, 2006: *Borgerliga ceremonier: hur gör man?* Stockholm: Bilda.

Hornborg, Anne-Christine, 2005: *Ritualer: teorier och tillämpning*. Lund: Studentlitteratur.

Palm, Göran et al (red). 2000: *Den svenska högtidsboken*. Stockholm: En bok för alla.

Pleck, Elizabeth H, 2000: *Celebrating the Family. Ethnicity, Consumer Culture, and Family Rituals*. Cambridge: Harvard University Press.

Turner, Victor, 1969: *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press.

Van Gennep, Arnold, 1960: *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press.

Marknad

Adrian, Bonnie. 2003: *Framing the Bride. Globalizing Beauty and Romance in Taiwan's Bridal Industry*. Berkely: University of California Press.

Boden, Sharon. 2003: *Consumerism, Romance and the Wedding Experience*. Basingtonstoke: Macmillan.

Kulturella Perspektiv. 2005:2. Tema: "Ritualer till salu".

Lucy, Celia. 1996: *Consumer Culture*. Cambridge: Polity Press.

Otnes, Cele & Lowrey, Tina (eds.) 2004: *Contemporary Consumption Rituals. A Research Anthology*. London: Lawrence Erlbaum Associates.